

Fecr Yayınları: 547

KUZEY AFRİKA'DA HADİS
-Muhammed b. Ali Senûsî Örneği-

Dr. Mohamed Hussin Ali SULİEMAN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Editör
Doç. Dr. Ferhat GÖKÇE

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: (0312) 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Temmuz 2022

ISBN: 978-625-8005-93-6

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

KUZEY AFRİKA'DA HADİS

-Muhammed b. Ali Senûsî Örneği-

Dr. Mohamed Hussin Ali SULİEMAN

Ankara 2022

Dr. Mohamed Hussin Ali SULİEMAN

1968 yılında Libya'nın Misrata şehrinde doğdu. İlk öğretimden sonra Misrata Din Lisesinden mezun oldu. 2008 yılında Misrata Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde *el-Cem' ve't-Tercih inde's-Şevkânî fi Neyli'l-Evtâr* (Şevkânî'nin Neylu'l-Evtâr Adlı Eserinde Cem ve Tercih) isimli teziyle Yüksek Lisansını tamamladı. Elinizdeki çalışmayla da 2022 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktoraasını başarıyla bitirerek doktor oldu.Yazarın yayımlanmış makaleleri ve tebliğleri bulunmaktadır.

ÖN SÖZ

Tarihte iz bırakmış, sosyal hayatta birçok değişim ve gelişmelerle anılan ve bu vesileyle baş döndürücü bir hızla gelişen günümüz sosyal hayatına birçok alanda ışık tutabilen şahsiyetlerin akademik çalışmalara mevzu edilmesi, günümüzde gelişen benzer olayları doğru muhakeme etmek ve bundan dersler çıkarıp geleceği buna göre planlamak adına önem arz etmektedir. Özellikle sosyal hayatta yenilikçi hareketlere öncülük eden ve bu sayede toplum tarafından ayrı bir saygı ve ihtimama mazhar olan kişilikleri bu bağlamda zikretmek gerekir.

Muhammed b. Ali Senûsî Hattâbî'nin de dolaştığı birçok İslam diyarında sosyal, dinî, tasavvufî ve ilmî alanlarda bıraktığı etki ve halkın görüş ve davranışlarının dönüştürülmesinde üstlendiği rol itibarıyla akademik çalışmalara konu olması gerektiğini ve günümüz toplumuna tanıtılmasının önem arz ettiğini düşünmekteyiz.

Bu noktadan hareketle Senûsî, ilmî çalışmaları, kaleme aldığı eserler, savunduğu yenilikçi görüşler ve yetiştirdiği talebeler gibi değişik açılardan ele alınabilir. Özellikle Senûsî, hadis ve hadis ilmine ayrı önem ve ihtimam göstermiştir. Onun, hadisleri ele almada, tevil ve yorumlamada ve hadislerin şer'î hükümler bağlamında kendine has bir yöntemi olduğu görülmektedir.

Bu açıdan onun bu bütünsel ve seçkin yaklaşımının başkaları tarafından akademik çalışmalarla ele alınmadığını gördükten sonra çalımamıza konu edinmeyi uygun gördük.

Takip edilen yönetime gelince, genel anlamda tespit, tanımlayıcı ve analiz yöntemi uygulanmıştır.

Çalışma, bir giriş, üç bölüm ve sonuç şeklinde planlanmıştır.

Birinci bölümde, Muhammed Ali Senûsî Hattâbî, yaşadığı ortam, sosyal ve ilmî kişiliği, fikir ve tasavvufî açıdan müntesibi olduğu ekol ve ehl-i beytten olma durumu ele alınmış, bilimsel araştırmalar ışığında tartışılmıştır.

İkinci bölümde, hadis literatürü, Muhammed Ali Senûsî'nin bu alandaki çabaları, yöntemi, ona göre teşride hadisin yeri ve önemi açıklanmış, hadis ile amel etme ve ahâd hadislerle amel etme hususundaki yaklaşımı tahlil edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Muhammed Ali Senûsî Hattâbî'nin, senede verdiği önem, hadis metninin kritik edilmesinin önemi, tasavvuf ve hadislerle olan ilişkisi, referansları gibi mevzular, imkânlar nispetinde elde edilen eserleri ışığında incelenmiştir.

Katı mezhepçiliğin hüküm sürdüğü bir dönemde, sosyal, düşünsel ve siyasal açıdan çalkantıların yaşandığı bir ortamda yaşayan Muhammed Ali Senûsî Hattâbî, döneminde özellikle ilim dünyasının dikkatlerini celbedebilmiş, doğru bildiklerini her zaman savunmuş, toplumun ıslahı ve davranışlarının iyiyeye/doğruya dönük dönüştürülmesinde elinden gelen gayreti göstermiş, bunun için birçok İslâm diyarını dolaşmış, öğrenci yetiştirmiş ve birçok eser kaleme almıştır.

Yayına hazırlanan bu çalışma doktora tezi olarak hazırlanan *Muhammed Ali Senûsî ve Hadis İlmindeki Yeri* (Ankara 2022) adlı tezin yeni halidir.

Bu çalışmanın ortaya konulmasında emeği geçen bütün hocalarıma, özellikle de danışmanım Prof. Dr. Ahmet Yıldırım'a ve çalışmayı okuyup değerlendiren Doç. Dr. Ferhat Gökçe'ye teşekkür ederim.

Dr. Mohamed Hussin Ali Sulieman
Ankara 2022

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	5
1. GİRİŞ	13
1.1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	13
1.2. Araştırmanın Amacı	14
1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	14
2. SENÛSÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI, ESERLERİ VE FİKİRLERİ	19
2.1. Siyâsî, Fikrî ve İlmî Hayat	19
2.1.1. Siyâsî Hayat	19
2.1.1.1. Cezayir	19
2.1.1.2. Fas	21
2.1.1.3. Tunus	22
2.1.1.4. Libya	23
2.1.1.5. Mısır	25
2.1.1.6. Hicaz	27
2.1.2. İlmî ve Fikrî Hayat	28
2.2. Senûsî'nin Hayatı ve İlim Tahsili	31
2.2.1. Ailesi ve Doğumu	31
2.2.1.1. Nesebi	31
2.2.1.2. Lakabı	33
2.2.1.3. Senûsî'nin Doğumu	34
2.2.2. Seyahatleri Hocaları ve Eğitimi	36
2.2.2.1. Fas'a Yolculuğu	36
2.2.2.2. Fas'tan Sonraki Yolculukları	39
2.2.3. Talebeleri	41
2.2.3.1. Fas'ta Bulunanlar	41
2.2.3.2. Hicaz'da Bulunanlar	41

2.2.3.3. Libya'da Bulunanlar-----	42
2.2.4. Evliliği ve Nesli-----	42
2.2.5. Vefatı -----	43
2.3. Fıkri ve Manevi Yolculuk Üzerine Öğretileri -----	43
2.3.1. Siyasi Alandaki Islahatlar -----	44
2.3.1.2. Senûsî ve Osmanlılar-----	46
2.3.1.2.1. Senûsî'nin Osmanlı Devleti ile İlişkisi-----	47
2.3.2. Manevi Boyuttaki Islah -----	49
2.3.2.1. Bireysel Islah-----	49
2.3.2.2. Genel Manevi Islah -----	51
2.3.2.3. Bireysel ve Toplumsal Amelî Terbiye Açısından Senûsî Zaviyeleri -----	52
2.3.3. Davet Alanındaki Islahatlar-----	55
2.3.4. İlim Alanındaki Islahatlar-----	56
2.3.5. Mezhep Anlayışı -----	58
2.4. Eserleri -----	58
2.4.1. Mukaddimetü Muvatta'î'l-İmâm Mâlik -----	59
2.4.2. Selsebilü'l-Mü'in fit-Taraiki'l-Erba'in-----	60
2.4.3. el-Menhelu'r-Reviyyu'r-Râik fi Esanidi'l-Ulum ve Usuli't- Taraik -----	61
2.4.4. Müselselâtu'l-Aşr fi'l-Ehâdisi'n-Nebeviyye-----	62
2.4.5. İkâzü'l-Vesnân fi'l-Ameli bi'l-Hadis ve'l-Kur'an -----	63
2.4.6. Kitabu'l-Mesâili'l-Aşr (Bugyetü'l-Makâsîd fi Hulâsati'l- Merâsîd)-----	66
2.4.7. Düreru's-Seniyye fi Ahbâri's-Sülaleti'l-İdrisiyye-----	69

3. SENÛSÎYE GÖRE HADİS KAVRAMI ÇEŞİTLERİ VE SÛNNETİN HUCCİYETİ -----	71
3.1. Hadisin Tanımı, Toplanması ve Çeşitleri-----	71
3.1.1. Hadisin Tanımı -----	71
3.1.2. Hadisin Toplanması-----	72
3.1.3. Hadis Çeşitleri -----	76

3.1.3.1. Sened İtibarıyla Hadisin Kısımları-----	76
3.1.3.1.1. Mütevâtir -----	76
3.1.3.1.2. Meşhur-----	77
3.1.3.2. Kabul veya Red İtibarıyla Hadisin Kısımları -----	79
3.1.3.2.1. Makbûl-----	79
3.1.3.2.2. Sahih Hadis -----	79
3.1.3.2.3. Hasen -----	81
3.1.3.2.4. Merdûd -----	84
3.1.3.3. Kaynağı Bakımından Hadis Çeşitleri -----	85
3.1.3.3.1. Merfû -----	85
3.1.3.3.2. Mevkûf-----	87
3.1.3.3.3. Maktû-----	87
3.1.3.4. Hakiki ya da Hükmi Olarak İttisâlin Bulunmaması ile İlgili Durumlar -----	88
3.1.3.4.1. Munkatı-----	88
3.1.3.4.2. Mu'dal -----	89
3.1.3.4.3. Muallak -----	89
3.1.3.4.4. Mürsel -----	90
3.1.3.4.5. Mürsel Hadisin Hücciyeti -----	91
3.1.3.5. Zayıf Hadisin Takviye Edilmesiyle İlgili Durumlar, Nassın Terki ve Reyin Esas Alınmasının Zemmi -----	92
3.1.3.5.1. İ'tibar-----	92
3.1.3.5.2. Tâbi' -----	93
3.1.3.5.3. Şâhid-----	95
3.1.3.5.4. Ferd Hadis -----	96
3.2. Senûsî'ye Göre Hadisin Dindeki Yeri -----	99
3.2.1. Sünnetin Hüccet Oluşu-----	99
3.2.1.1. Sünnetin Kur'an'ı Açıklaması-----	100
3.2.1.2. Kitap ve Sünnetle Hükmetmenin Zorunluluğu --	104
3.2.1.3. Nassın Terki ve Reyin Esas Alınmasının Zemmi -	109
3.2.2. Sünnetin Kur'an'daki Yeri -----	116

3.2.2.1. Sünnetin Kur'an-ı Kerim'den Bir Alt Mertebede Olması-----	117
3.2.2.2. Kur'an'daki Hükümleri Tasdik ve Teyit Etmesi -	117
3.2.2.3. Mücmel Âyetleri Beyân ve Tafsil-----	118
3.2.2.4. Mutlak Âyetleri Takyîd -----	118
3.2.2.5. Umumu Tahsis -----	119
3.2.2.6. Kur'an'da Bulunmayan Hükümün Tesis Edicisi ve Kurucusu Olarak Sünnet -----	120
3.2.3. Haber-i Vâhid'in (Kesin) İlim ile Amel veya Sadece Amel İfade Etmesi-----	121
3.3. Hadisle Amel Yöntemleri ve Senûsî'nin Konuya Bakışı ----	124
3.3.1. Usûlcülerin Yöntemi-----	125
3.3.2. Hadisçilerin Yöntemi-----	129
3.3.2.1. Ulûmü'l-Hadis-----	130
3.3.2.2. Senûsî'nin Hadisi Esas Alması ve Hadisin Hüccet Oluşu Hakkındaki Metodu-----	131
3.3.2.3. Hadisçilere Göre Hadisle Amelin Şartları -----	132
3.3.2.4. Senûsî'nin Hadisçileri Övmesi-----	134
3.3.3. Fakihlerin Yöntemi-----	135
3.3.3.1. Hanefîlerin Âhâd Hadisle Ameldeki Şartları ----	138
3.3.3.2. Mâlikîlerin Âhâd Hadisi Kabul Etmedeki Şartları-	145
3.3.3.3. Şâfîiler ve Âhâd Haber-----	152
3.3.3.4. Hanbelîler ve Âhâd Haber -----	155
3.4. Senûsî'nin Âhâd Hadislere Bakışı -----	156
3.4.1. Öncekilerin Haber-i Vâhidi Reddetmelerinin Gerekçesi-157	
3.4.1.1. Haber-i Vâhidin Kabul veya Reddedilmesi Konusunda Dikkate Alınması Gereken Sabiteler ve İlkeler-----	157
3.4.1.2. Senûsî'ye Göre Haber-i Vâhidi Terk Etme -----	159
3.4.2. Mezhep Taassubuyla Hadis Terk Edilmemlidir-----	165
3.4.3. Amelin Fıkıhla Değil Hadisle Olması -----	167
3.4.4. Mezhebin Hadise Aykırı Olmasının Hükümü -----	169
3.4.5. Senûsî ve Belirli Bir Mezhebe Bağlı Kalmak -----	175

4. SENÜSÎ'YE GÖRE SENED VE METİN OLARAK	
HADİS -----	183
4.1. Senûsî'nin Sened ve İsnâda Verdiği Önem-----	184
4.1.1. Senûsî'ye Göre Sened ve İsnâd Kavramı-----	184
4.1.1.1. Sened'in Terim Anlamı -----	184
4.1.1.2. İsnâdın Terim Anlamı -----	185
4.1.1.3. Bazı Âlimlere Göre Müsned -----	186
4.1.2. Senûsî'ye Göre İsnâdın Ehemmiyeti -----	187
4.1.2.1. İsnâd İlmini Öğrenmenin ve İcazetin Merhaleleri-----	188
4.1.2.2. İsnâd'ın Faydaları -----	192
4.1.2.3. Sened Bakımından Sünnetle İstidlalin Derecesi ve Seviyesi -----	199
4.1.3. Senûsî'nin İlim Talebi/Hadis Uğrunda Yaptığı Yolculukları-----	203
4.1.3.1. İlim ve Hadis Talebelerinin Yolculuk Yapmalarının Sebepleri -----	203
4.1.3.2. Yolculuk Yapmanın Amaç ve Faydaları-----	207
4.1.4. Senûsî'nin Hadis İcâzetleri-----	208
4.1.5. Senûsî'nin Hadis Kaynakları -----	212
4.2. Senûsî'nin Hadis Metinlerine Olan İlgisi -----	215
4.2.1. Kavram ve Şekil Olarak Metin Tenkidi -----	215
4.2.2. Hadisçilerde Metin Tenkidinin Biçimleri -----	217
4.2.3. Metin Tenkidinde Esas Alınması Gereken Kriterler --	220
4.2.3.1. Hadisin Kur'an'a Arz Edilmesi -----	221
4.2.3.2. Hadis Rivâyetlerinin Birbirlerine ve Genel Olarak Sünnete Arz Edilmesi -----	222
4.3. Senûsî'nin Zayıf ve Sahih Hadisleri Delil Alması -----	231
4.3.1. Fıkhi Konularda Temel Oluşturan Hüküm Hadisleri -	231
4.3.2. Şer'i Hükümlerle İlgili Olmayan Konularda Hadisleri Delil Alması -----	233
4.3.3. Tasavvuf ve Tasavvufun Edepleri -----	235
4.4. Senûsî'de Hadisleri Şerh ve Anlama Metodu -----	237

4.4.1. Fırka-i Nâciye Hadisi-----	238
4.4.2. Tekfir Hadisi-----	240
4.4.3. Gıybet Hadisleri-----	243
4.5. Senûsî'ye Göre Tasavvuf ve Hadisle İlişkisi -----	245
4.5.1. Senûsî'nin İlhama Dair Görüşleri -----	250
4.5.2. Peygamber'in Görülmesi -----	255
4.5.2.1. Hz. Peygamber'in Uykuda Görülmesi -----	255
4.5.2.2. Senûsî'nin Rüyaya Bakışı-----	256
4.5.2.3. Hz. Peygamber ile Uyanıkken Birlikte Olmak ---	257
4.5.2.4. Senûsî'nin Hz. Peygamber ile Uyanıkken Buluşma Durumu -----	258
4.5.2.5. Senûsî'nin Hızır ile Buluşma Hakkındaki Görüşü-260	
4.6. Senûsî ve Hadislerin İşari Tefsiri -----	262
SONUÇ -----	265
KAYNAKÇA -----	273